

**ЗА ПРЕДУЧИЛИЩНАТА ПЕДАГОГИКА В ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО
КОРОНАВИРУС**

Виолета Георгиева-Христозова

*Тракийски университет, Педагогически факултет, 6000, Стара Загора, България,
violeta.aabv@gmail.com*

Резюме:

Настоящата теоретична постановка е кратка рефлексия с аналитичен уклон и описателен характер, насочена към регистрирането на вероятни трудности и предполагаеми рискови последици за деца от предучилищна възраст като резултат от физическа и социална изолация в извънредни ситуации, каквато е Covid-19 пандемията. Тя се отнася до родителите, студентите от педагогическите специалности, професионалистите в сферата на образованието и е скромен опит за обобщаване на хипотетичните неблагоприятни ефекти от социалната рецесия в дни на световно изпитание. Погледът към тези проблеми сигнализира на педагогическите специалисти негативите от пандемията, като разгръща хоризонтите на тяхната своевременна подготовка и готовност за влиянието на изолацията върху социализацията на децата. На този етап подобна теоретична организация е лишена от претенции да представи комплексността на проблема, като и да бъде изчерпателна в разсъждения, макар ясното усещане за възможността те да пролиферират в многообразие от посоки, всяка от които заслужава особено внимание и задълбочен анализ.

Ключови думи: *предучилищна педагогика, деца, предучилищна възраст, социализация, социална изолация, детски учител*

Въведение

Последното сериозно изпитание пред което се намира съвременното човечество е пандемията от коронавирус, прекроила всекидневната култура на хората по цял свят и отвеждаща ги със стремителни сили към здравни, икономически и социални страдания. В интензивния си устрем към динамичен напредък човечеството сякаш започна да нанася повече вреди, отколкото ползи върху собствения си портрет и се самоситуира в най-тъжните си дни. За щастие не всички хора ще се инфектират физически с вируса, но пък е сигурно, че всички ще го „преболедуват“ психологически.

В рамките на обществените измерения знанието, ерудицията и мъдростта са духовната „имунна система“, която защитава човечеството от унищожителните сили на вируса и в този смисъл може да се приеме че най-уязвими са децата от предучилищна възраст, предвид крехкостта им поради дефицит на здрави основи на познание и разбиране за живота. Предучилищната възраст е важният, но и деликатен етап на развитие от последователността от биологичните елементи на житейския човешки път, когато детето прави своите първи социални „стъпки“, когато се очаква неговата личност градивно да се разгръща, когато се подготвя за живот в социума и за ориентиране във функционалното устройство на обществената логичност, когато се моделира на духовно-ценностна плоскост, когато развива моралния си идеологически фокус и когато встъпва в онзи процес, гарант за съхранение на човечеството – социализация.

Социализация в изолация (?)

Съществуването и опазването на човечеството се осъществява от организирането на хората в социума и в институциите, където се предава социалният опит от поколения на поколения. Това най-ефективно се осъществява чрез образование и систематична приемственост на натрупания социален опит и цивилизационен капитал. Социализацията пролонгира през целия живот на човек, но началото ѝ е ранният „доучилищен“ (Мардахаяев, 2003) или „дотрудов“ стадий (Вълканова, 2006) до 6 годишна възраст (предучилищната възраст).

В детската градина се осъществява възпитателно-образователна работа за реализиране на фундаменталната подготовка за живот в обществото. Възпитанието в детските заведения се отличава от стихийната социализация чрез целеустремено и осмислено социално действие, което е насочено, ръководено, направлявано, предварително обмислено, конкретно ориентирано и целенасочено към резултат – подготвеност и склонност към самоизменение, към самосъзнателна активност и самоинициативно градивно поведение. Не без основание Бишков (2005) нарича възпитанието „подготовка за самовъзпитание“. Възпитанието е базата, която генерира социално смислените същности у личността, то инициира надминаването на границите на индивидуалното преобразяване, отчитайки динамизма на социалните обстоятелства и рефлексията върху лимитите ѝ, с уклон съзидателното ѝ моделиране за успешна социална интеграция.

Днес коронавирусът създава ново социално обстоятелство на продължителна изолация, която може да се раздели на физическа и социална. Първата касае физическото здраве, а социалната психичното здраве, но и двете остро нанасят последици върху социализацията на децата. Без да се пренебрегва значимостта на детското телесното и душевно благополучие, полезността от здравословно хранене и физическа дейност, фокусът на настоящата теоретична конструкция е процесът социализация, който е поразително съществен за развитието на децата от предучилищна възраст, защото „Ако между социализацията в детска възраст и тази в зряла възраст се появи продължително прекъсване, последното дава отражение върху **целия** по-нататъшен живот на човека.“ (Андреев, 1988:91).

В условията на социално откъсване социализацията е силно обструктирана и затруднена на „микросреда“ (Бронфенбреннер, 1976), общоприетите, утвърдени и описани в литературата социализиращи фактори, в частност „микрофакторите“ (Мудрик, 2000) и „социалните институти“ (Иванов, 2007) на социализация не просто имат ресецивно влияние, а временно отсъстват. Ранната доучилищна социализация, възпитанието и развитието на децата от предучилищна възраст е подчинена на семейството, защото е нарушен нейният „институционален механизъм“ (Мардахаев, 2003). Изолацията корозира процеса социализация и нейната продължителност може да затрудни социалното развитие. В етимологията на двете думи ярко изпъква съдържателно различие – изолация (от лат. *insulatos*) означава „островен“ и смислово препраща към уединение и отделяне за разлика от социален (от лат. *socialis*) – обществен. Двете понятия се самоотхвърлят, но остава неизвестността как да има социализация в изолация или как детето да бъде подготвено за живота в обществото без живота в обществото?

В „хронична“ обществена изолираност детската социализация е изпитание за развитието на децата, но и за техните семейства, тъй като реално единствено родителите следва да се ангажират с осъществяването и регламентирането на дневен режим, разнообразни игри, нравствено, естетическо, умствено, трудово, физическо възпитание. Временното преустановяване на работата на детските заведения не позволява общата организация живота на децата в тях, усещането за културно идентифициране с детската градина, квалифицираното педагогическо взаимодействие и отделя децата от детския учител, а не в последна сметка и от другите деца като социална група и микро отношенията в нея. Всичко това настоява за текущ прочит на фундаменталните реквизити на възпитателно-образователната работа за формиране и развитие на личността за тяхното максимално включване в семейните пространства поради условията на изолацията. Това е важно за създаване на адекватна подготовка спрямо възможни отрицателни ефекти от временно прекъснатата досега позната ни детска социализация.

В условията на остър дефицит на разнообразни поведенчески модели и напускането на активните обществени системи, социалният свят е строго лимитиран в границите на семейството. В този момент то е единственият социализиращ фактор и следва да бъде източникът за формиране на навици, сантименти, качества, идеология, култура, знания, опит,

радост, щастие, добродетели, ценности на децата – бъдещите големи хора, които на свой ред ще формират нравствения облик на последващите социуми.

Социализация в семейството

Първата социална единица, с която човек има съприкосновение е семейството. То е група от биологично свързани индивиди, живеещи заедно и споделящи обща физическа и социална среда. Много изследователи насочват усилията си за проучване на този социализиращ фактор, тъй като смятат, че той има незаменяема и решаваща значимост за развитието на децата. *„Приносът на семейството в социализацията на индивида, във формирането и развитието на когнитивната и афективна сфера на личността, в общата ориентация на човека в света...“* (Иванов, 1974:83)

В зависимост от структурата на семейството Park (2011) охарактеризира четири основни типове семейства: нуклеарно (елементарно) семейство – универсално във всички човешки общества, съдържа брачната двойка и нейните деца, докато още са независими; смесено (разширено) семейство – съдържа няколко брачни двойки и техните деца, които живеят заедно в едно и също домакинство; семейство с три поколения – съдържа представители на три поколения; „счупено“ семейство – родителите са разделени, единият родител е починал, двамата родители са починали. Според структурата на отношенията в семейството, Андреев (1976) разграничава три типа семейства: ориентирано към възрастните – децата се приучават на поведение, близко до това на възрастните, включително интересите и нуждите им са подчинени пак на възрастните; ориентирано към децата – родителите правят всичко възможно за благополучието на децата, а последните стават с подчертано потребителско отношение към живота; ориентирано към ръководството от страна на възрастните – ударението пада върху индивидуалното развитие на детето. През 2014 г. Кутева предвидливо очертава радикалните промени в демографията на семейния живот, отчитайки ръста на гей-двойките, на извънбрачното съжителство и на семействата с един родител, нарастване честотата на раздели и разводи, повторни бракове, бедност и промени в образците на отглеждане на деца. Авторката приема, че семейството е главен институт за социализация, но подчертава, че различните семейни модели не са общи за мнозинството от хората. За взаимоотношенията в съвременните разнообразни семейства като пример за поддръжане и ориентир за израстването на децата са показателни и интерпретациите на Bloom (2018).

Отчитайки пъстротата на семейните модели, може да се очква многообразие от влияния върху различните деца, в зависимост от това към какви семейства те спадат. От централно значение е разбирането на LaFortune (2017) за нагласите и ценностите на родителите, които се предават на децата, а пълноценните им взаимоотношения водят до чувство на сигурност у последните, което от своя страна правопрпорционално се отразява на социалните и комуникативните им умения. В подкрепа на това Eitel (2017) отличава семейните взаимодействия като един от факторите, влияещи върху детското развитие и поддържа идеята, че родителите, които посвещават немалко време в игри и учене с децата, оказват положително влияние върху развитието им (и обратно). Несъмнено със сходни убеждения е и Erickson (2018), който ясно отбелязва въздействието на родителите при полагане основите на социални познания и начините за решаване на житейски изпитания. Единодушно е мнението на тези и още изследователи относно водещото значение на семейството за разгръщане потенциала на детската личност, а в още по-тесен смисъл той се моделира от концентрираното влияние на родителските стилове, за които в наши дни интерпретира Moore (2017). В пространствените предели на семейството децата възприемат родителските стилове много по-пълно, защото в момента това е единственият източник на стимули за опознаване и ресурс за изучаване. Липсата на социума в детските заведения и физическото ситуиране на децата основно в дома, води до отслабване на стремежа за придържане към обществените норми и подсилване на проявите на детския характер и иманентните му особености. В такъв момент държанието на

родителите е с решаващо значение и Richards-Gustafson (2017) алармира родителски поведенчески прояви с неблагоприятно влияние за развитието на децата: безхарактерно отношение, неподходящ контрол и физическо наказание. Родителско поведение с такива елементи биха причинили стрес в детската личност в резултат на който детето да се затвори в себе си, да изпитва вина, страх, объркване и притеснение, а от тук се включват различни психологически механизми за съхранение, които могат да бъдат деструктивни и невидими в краткосрочен и дългосрочен аспект. Противоположно на разгледаната интерпретация и в нейна превенция Blau (2017) формулира благоприятните родители като обичащи, поощряващи вербалното изразяване на детските емоции, устойчиви в трудности, уважаващи детската самостоятелност и насърчаващи добродетели (честност, съпричастност, самоконтрол и др).

В предучилищна възраст децата се развиват на познавателно, психическо, социално и физическо равнище чрез играта. Тя е фундаменталният източник на наслада и емоционално добро себеусещане. „Le jeu, c'est le travail de l'enfant, c'est son métier, c'est sa vie.“ (Играта е дело на детето, тя е неговата работа и неговия живот) казва преди повече от век и половина френският педагог Полин Кергомард и твърдението ѝ е актуално до днес (Георгиева-Христовова, 2018). Играта е екстериоризация на иманентния, строго индивидуален, уникален и автентичен детски свят. Анализирайки децата в новите условия на пандемия българският психотерапевт М. Околийски (2020) препоръчва те да бъдат окуражавани в емоционалното изразяване на безпокойство и меланхолия (ако има такива) чрез творчески игри и рисуване, които да се осъществяват в уравновесена и спокойна атмосфера. Ако възрастните са притеснени от настоящата катастрофа, но съзнават извънредното положение, то по възможностите на децата е само да чувстват тяхното безпокойство без да могат да разбират причините за него. Авторите наблюдения сигнализират, че в познавателните си стремежи децата в предучилищна възраст, които имат стеснени пространствени хоризонти инициират деструктивно поведение поради ускорено настъпващо чувство на отегчение от телевизия, таблети, играчки и познати игри. И тук родителите имат знаково значение и нелека задача да съумеят да представят ежедневието в ограничените физически пространства и дейностите в него като игра, да измисля нови такива дори и това да изисква ретроспекция към подвижните игри на които те и техните родители на свои ред са играели като деца. Екстракцията на полезността на игрите на предходните поколения и прилагането им в този момент биха създали простор на мисленето и въображението, който да компенсира моментният дефицит на физическия такъв.

Позовавайки се на вижданията на Реск (2018), че сътрудничеството между родители и деца в образователни дейности е своеобразен трамплин за по-лесно постижимия преход от детската градина към училището, може да се приеме, че сега е точният момент родителите да мислят в тази посока. Наивно е да се очакват педагогически чудеса от майки, бащи, баби и дядовци, които са представители на всевъзможни сфери на трудова дейност (следователно нямат достатъчни познания за когнитивните нужди на детето в конкретната възраст), но те трябва да бъдат много проактивни и да демонстрират положително отношение към образованието, да бъдат в тясна (макар и дистанционна) връзка с педагогическите специалисти за формиране на точна последователност при възпитанието, да повишават четивната си активност и да разширяват и изграждат богато езиково стимулиране в дома. Всичко това може да бъде съзнателно или несъзнателно подценено от родителите, тъй като те трябва да продължават да решават и текущите домашни въпроси с битов произход, което отклонява вниманието от децата. Осъзнаването на това препраща към необходимост от неформално образование във всеки възрастов етап, защото в наши дни то, „придобива все по-голяма значимост като най-подходящия инструмент детската градина/училището да обогати и разшири потенциала на всяко дете, всеки ученик“ (Илиева, 2017:35).

Не без значение са социалните и икономическите особености при отделните семейства, които могат подчертано да засилят неприятно усещане за социално неравенство. Според

проучване на Макарян (2020) 31,3% от българските семейства не могат да си позволят училищна екскурзия, приблизително толкова е и дялът на тези, които не разполагат с образователни игри у дома, както и на тези, които нямат възможности да закупват книги на децата. Тези данни от 2019 година очертават една незавидна картина, която настоява за чувствително ефективна подкрепа чрез дистанционно педагогическо консултиране и активизиране на всички възможни механизми за социално и образователно подпомагане на тези семейства, защото „домашната среда на детето има значителни ефекти върху образователните резултати“ Hill (2018). Икономическата криза увеличава ли вероятността слабите семейства да станат още по-слаби?

Заклучение

Погледът назад към отминалите дни на интензивен социален живот е изкушаващо приятен, но прагматичността му трябва да се свежда до възможността да се видят отчетливо настоящите и бъдещи времена, и още повече те да се обикнат и да се преживяват осъзнато и пълноценно. Новите ни индивидуалности, чието съзнание перманентно е прекосявано от мисли за самоизрастване, грижа за другите и стремеж към самоактуализация ще направи възможна социализацията в условия на изолация. В това си израстване хората ще конструират най-здравия социум, който ще издържи и на най-големите бедствия. Животът се променя, но той трябва да е прогресиращ процес, защото е ЖИВОТ. Ваксина трябва да има срещу всяко внезапно бедствие и тя е именно човешката воля – онази вътрешна сила, която според Франкъл (2019), може да го издигне над външната му участ.

За педагогическата наука коронавирусат е сериозно изпитание, довело до промяна с висока обществена значимост, а решението му все още е неясно, поради което специалистите трябва да насочат своите усилия и да го превърнат в поредното преодоляно предизвикателство. В условията на изолация детският учител има свободата да разшири и обогати професионалните и личностните си качества и компетентности, разбираани като „конструкт, анализиран като лично качество, като система от компетенции, структурирани по определен начин и интегриращи в себе си знания и умения в специфичен контекст, предоставящи възможност на личността за адекватна самостоятелна практическа изява, както и отношения на индивида към себе си, околните, дейността и резултатите от нея.“ (Димитров, 2020:30). Мисия и призвание на учителят и неговия професионален портрет е да се справя с мрака, да бъде светлина и ориентир, защото е „детеводителят“. Детският учител трябва да намери силите с които да бъде още по-вдъхновен и още по-всеотдаен на децата от всякога и непоколебимо да окуражава и насърчава родителите. Настоящото му временно физическо отсъствие да не оставя неблагоприятна следа в развитие на бъдещите поколения, защото това е неговото завещание от родоначалника на детските градини Фридрих Фрьобел.

Литература:

1. Андреев, М. 1988: Андреев, М. Педагогическа социология. С.
2. Андреев, М. 1976: Андреев, М. Проблеми на педагогическата социология. София.
3. Бижков, Г., В. Краевски. 2005: Бижков, Г., В. Краевски. Основи на педагогиката. София.
4. Бижков, Г., В. Кутева – Цветкова, Б. Здравкова. 2014: Бижков, Б., В. Кутева-Цветкова, Б. Здравкова. Социална педагогика. Теоретични основи. Велико Търново.
5. Бронфенбреннер, У. 1976: Бронфенбреннер, У. Два мира детства. Дети в США и СССР. М.
6. Вълканова, В. 2006: Вълканова, В. Социализация на децата в технологична среда. София.
7. Георгиева-Христозова, В. “Зараждането на общественото предучилищно образование във Франция”. Предучилищно и училищно образование, бр. 3, 2018.

8. Георгиева-Христозова, В. „Фридрих Фрьобел – човекът без детство и даровете му в бъдещето”. Scitechnology Scientific Journal, #4, 2017.
9. Димитров, М. 2020: Димитров, М. Музикално-компютърните технологии в професионалната компетентност на педагога. Стара Загора.
10. Иванов, О. 1974. „Семья, общество и социализации индивида“. В: Семья как объект философского и социологического исследования. М.
11. Иванов, П. 2007: Иванов, П. Приложна социална психология. ИК „Ахат”. Русе.
12. Илиева, М. 2017: Илиева, М. Взаимодействие с ромското семейство в мултикултурна образователна среда (за учители в детска градина и училище).
13. Маркарян, А., 2020. 17% от децата у нас не празнуват рождения си ден, защото родителите им не могат да си го позволят. [<https://cutt.ly/tyUDZGb>]
14. Мардахаев, Л. В. 2003: Мардахаев, Л. В. Социальная педагогика. Гардарики. М.
15. Мудрик, А. В. 2000: Мудрик, А. В. Социальная педагогика. Академия. М.
16. Околийски, М. 2020. Децата и новите условия на пандемия. [<https://cutt.ly/pyUJZTI>]
17. Франкъл, В. 2019: Франкъл, В. Човекът в търсене на смисъл. С.
18. Blau, L. 2017. What Are the Essential Characteristics of a Good Parent? [<https://cutt.ly/hyUZSq2>]
19. Bloom, S. 2018. The Importance of Parents as Role Models. [<https://cutt.ly/9yULXSS>]
20. Eitel, J. 2017. Factors Affecting Early Childhood Development. [<https://cutt.ly/IyULQoR>]
21. Erickson, R. 2018. Parents' Effect on Child Behavior. [<https://cutt.ly/AyUZcJS>]
22. Hill, C. 2018. What are the Effects of the Home Environment on Learning? [<https://cutt.ly/QyUZrpp>]
23. LaFortune, A. 2017. What Is the Family Impact on Early Childhood Development? [<https://cutt.ly/lyUKIOC>]
24. Moore, A. 2017. The Impact of Parenting Styles on Children's Development. [<https://cutt.ly/ByUL8Hh>]
25. Morgan, R. 2017. How Does Play Affect the Growth & Development of Children? [<https://cutt.ly/syUZLnZ>]
26. Park, K. 2011: Park, K. Park's textbook of preventive and social medicine. Jabalpur: M/S Banarsidas Bhanot.
27. Peck, A. 2018. The Importance of Parent Involvement in Early Childhood Education. [<https://cutt.ly/7yUZNCI>]
28. Richards-Gustafson, F. 2017. The Effects of Bad Parenting on Children. [<https://cutt.ly/3yUZYtN>]